

ԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Սաղ հայրաբանական շրջանի ջատագովական գրականության գոհարներին է «Թուղթ առ Դիոգնետոս» երկը: Այս գրվածքը պարունակող միակ ձեռագիրը պատահաբար հայտնաբերել է կաթոլիկ վանական Թոմա դե Արեցցոն 1436 թ. Կոստանդնուպոլսի ձկնաշուկայում (այն նախատեսված էր օգտագործել փաթեթավորման համար): Ձեռագիրը հավանաբար ընդօրինակվել էր ԺԳ.–ԺԴ. դարերում եւ ընդգրկում էր 22 գործ, որոնցից հինգը սխալմամբ վերագրվել էր Բ. դարի ականավոր ջատագով Հուստինոս Վկային (†161): Դրանց թվում էր մինչ այդ անհայտ «Թուղթ առ Դիոգնետոս» երկը: Երկար թափառումներից հետո ձեռագիրը ԺԼ. դարի ավարտին վերջնական հանգրվան է գտնում Ստրասբուրգի ֆաղաֆային գրադարանում, որտեղ էլ 1870 թ. օգոստոսի 24-ին այրվում է Ֆրանս-պրուսական պատերազմի ընթացքում, երբ պրուսական զորքերի հրետակոծության արդյունքում ֆաղաֆային գրադարանում հրդեհ է բռնկվում: Բարեբախտաբար ձեռագիրը երեք անգամ ընդօրինակվել է՝ 1579 թ. (պահվում է Թյուրինգենի համալսարանի գրադարանում), 1590 թ. (կորել է), 1592 թ. (պահվում է Լեյդենի համալսարանի գրադարանում) եւ ուներ մի շարք հրատարակություններ. առաջին անգամ 1592 թ. Փարիզում հրատարակել է ֆրանսիացի ականավոր տպագրիչ եւ բանասեր Անրի Էտիենը (1531–1598 թթ.):

Գիտությանը ոչինչ հայտնի չէ Թղթի հեղինակի եւ հասցեատիրոջ՝ Դիոգնետոսի վերաբերյալ: Երկար ժամանակ այն վերագրվել է Հուստինոս Վկային, քանի որ, ինչպես նշեցինք, ձեռագրում վերջինիս գործերի շարքում է ներառված եղել: Հուստինոսի գրչին պատկանելու իրողությունն առաջինը վիճարկել է ֆրանսիացի պատմաբան Լ.–Ս. դը Տիլլեմոնը (1637–1698 թթ.): Նա մատնանշեց Հուստինոս Վկայի երկերի եւ «Թուղթ առ Դիոգնետոս» գրվածի ոճական տարբերությունները, ինչպես նաեւ խնդրո առարկա գործը Հուստինոսի երկերի հնագույն ցանկերում հիշատակված չլինելը: Տիլլեմոնն այն վերագրում էր առաջյալների աշակերտներից որեւէ մեկին: Այնուհետեւ Թուղթը տարբեր ուսումնասիրողներ վերագրել են զանազան անձանց, որոնց թվում

են՝ Կողրատոս Աթենացին (մոտ †130), Հիպպոլիտոս Բոստրացին (մոտ 170–235 թթ.) (ԺԱ.–ԺԲ. գլ.), Պանտենոս Ալեքսանդրացին (մոտ †216) եւ այլք: Դիոգենետոսի անձի հարցում նույնպես հստակություն չկա: Պ. Անդրիսսենը փորձում է Դիոգենետոս անվան տակ տեսնել Ադրիանոս (117–138 թթ.) կայսերը, իսկ Ա. Մարրուն ենթադրում է, որ նամակի հասցեատերը Եգիպտոսի հռոմեացի պաշտոնյա Կլավդիոս Դիոգենետոսն (Բ. դարավերջ) է: Սակայն այս տեսակետներից եւ ոչ մեկը ենթադրությունների դաշտից դուրս չի գալիս ու չի հաստատվում որեւէ հիմնավոր փաստարկով:

Խնդրահարույց է նաեւ «Թուղթ առ Դիոգենետոս» երկի ստեղծման ժամանակը: Հեղինակը նշում է, թե այն շարադրվել է Բիստոնյանների նկատմամբ հալածանքների շրջափուլում, սակայն չի հաղորդում որեւէ պատմական փաստ, որը հնարավորություն կընձեռեր ճշգրտելու հալածանքների հանգամանքը: Ա. Մարրուն, բազմակողմանիորեն ուսումնասիրելով խնդրո առարկա երկը, եզրահանգել է, որ այն հավանաբար գրվել է մոտ 200 թ., համեմայն դեպս դրա ստեղծումը պետք է ընկած լինի 130–310 թթ. միջեւ:

Երկի բովանդակային տրամաբանության համաձայն այն բաժանվել է 12 գլուխների. Ա. գլուխը թղթի ներածական հատվածն է, Բ. գլուխը նվիրված է հեթանոսության, իսկ Գ. եւ Դ. գլուխները հուդայականության ֆննսդատությանը: Ե. եւ Զ. գլուխներում հեղինակն ճարտասանական հնարքների վարպետ կիրառմամբ ներկայացնում է տվյալ ժամանակի Բիստոնյաններին: Է.–Ժ. գլուխներում ուրվագծում է Բիստոնեական դավանանքի հիմնական սկզբունքները. Բիստոսաբանություն (Է. գլ.), աստվածնաչաղություն (Ը. գլ.), փրկաբանություն (Թ. գլ.), Բիստոնեական բարոյագիտություն (Ժ. գլ.): Բնագիրը Ժ. գլխի կեսից ընդհատվում է: Հաջորդող ԺԱ. եւ ԺԲ. գլուխներն իրենց ռեական ու գաղափարական առումներով տարբերվում են երկի մնացած հատվածից: Այդ մասն իր վրա որոշակիորեն կրում է Պողոս Առաքյալի թղթերի ազդեցությունը եւ իրենից ներկայացնում է Բիստոնեության իսկությունը ներկայացնող հորդոր-հարոգ:

Ա. ՎՐԴ. Ե.

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Բնագրի կարևոր հրատարակություններ

H. ESTIENNE, *Justini Philosophi et Martyris Epistula ad Diognetum et Oratio ad Graecos*, Paris, 1592.

K. WENGST, in: *Schriften des Urchristentums II* (s. o. S. VII), 281—348.

H. G. MEECHAM, *The Epistle to Diognetus. The Greek Text with Introduction, Translation and Notes*, Manchester, 1949.

H. I. MARROU, *À Diognète: introduction, édition critique, traduction et commentaire*, *Sources chrétiennes*, 33, 2 Auflage, Paris, 1965.

Հիմնարար ուսումնասիրություններ

P. ANDRIESSEN, *The Authorship of the Epistula ad Diognetum*, *Vigiliae Christianae*, 1, 1947, 129—136.

R. BRÄNDLE, *Die Ethik der „Schrift an Diognet“*. Eine Wiederaufnahme paulinischer und johanneischer Theologie am Ausgang des zweiten Jahrhunderts, *Abhandlungen zur Theologie des Alten und Neuen Testaments*, 64, Zürich, 1975.

R. H. CONNOLLY, *The Date and Authorship of the Epistle to Diognetus*, *The Journal of Theological Studies*, 36, 1935, 347—353.

A. LINDEMANN, *Paulinische Theologie im Brief an Diognet*, in: *Kerygma und Logos* (FS C. Andresen), Göttingen, 1979, 337—350.

E. MOLLAND, *Die literatur- und dogmengeschichtliche Stellung des Diognetbriefes*, *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, 33, 1934, 289—312.

C. M. NIELSEN, *The Epistle to Diognetus: Its Date and Relationship to Marcion*, *Anglican Theological Review*, 52, 1970, 77—91.

ԹՈՒՂԹ ԱՌ ԴԻՈՓՆԵՏՈՍ¹

Ա. Տեսնում եմ, ո՛վ գերազանցող Դիողնեստոս, որ մեծ ցանկություն ունես ուսանելու քրիստոնյաների կրոնը: Հստակ ու մանրակրկիտ հարցեր ես տալիս, զորօրինակ. ի՞նչ Աստծու են պաշտում [քրիստոնյաները], որ այդքան անկարեւոր են համարում աշխարհը եւ արհամարհում մահը. ո՛չ հեթանոսների ընդունած աստվածներին են նշանակություն տալիս, ո՛չ հրեաների աստվածապաշտությունն են ընդունում: Ի՞նչն է պատճառը, որ այդքան սիրով ու հոգատար են միմյանց հանդեպ, եւ ինչո՞ւ է կրոնական այս ուղղությունը նոր մտել մեր կյանք եւ ոչ ավելի վաղ: Ողջունում եմ քո այս փափագը եւ խնդրում եմ Աստծուն՝ մեզ խոսելու եւ լսելու ունակություն շնորհողին, որ օգնի ինձ՝ խոսել այնպես, որ ունկնդիրը դառնա շատ ավելի լավը, իսկ քեզ՝ լսելու այնպես, որ խոսողը չափսոսա:

Բ. Եւ այսպես, եթե կամենում ես լսել Նոր խոսքը, նախ՝ պետք է մաքրես քո անձը բոլոր տեսակի խորհրդից, որ գրավել են միտքդ, վա՛նես քեզնից մոլոր սովորություններդ եւ ասես նոր մի մարդ դառնաս²: Պետք է տեսնես ոչ միայն աչքերով, այլեւ մտքով. որն է իրական բնույթը նրանց, որոնց կոչում եւ համարում եք աստվածներ: Մեկը պատրաստված է քարից, որ չի տարբերվում այն քարերից, որոնց վրայով քայլում ենք³, մյուսը՝ պղնձից, որ ավելի հարգի չէ, քան մեր օգտագործման համար պատրաստվող պղնձե պարագաները, մեկ ուրիշը՝ փայտից, որն արդեն փտել է, կա որ՝ արծաթից, որը մարդու պահպանության կարիքն է զգում, որպեսզի չգողանան իրեն, մեկ ուրիշն էլ՝ երկաթից, որ ժանգը կերել է, եւ ի վերջո՝ կավից, որ ոչնչով չի գերազանցում մեր ամենօրյա օգտագործման կավեղենին: Արդյոք այս բոլորն էլ ապականացու նյութ[եր]ից չէ՞ն ստեղծվել: Մի՞թե չեն պատրաստվել երկաթի ու հրի միջոցով, քարագործի, պղնձագործի, արծաթագործի, բրուտի ձեռքերով: Չէ՞նք կարող արդյոք պատկերացնել սրանցից յուրաքանչյուրին

¹ Թարգմանությունը կատարվել է հետեւյալ հրատարակությունից՝ Ελληνες Πατερες της Εκκλησιας, Απολογία 2, Θεσσαλονικη, 1986, էջ 530—557:

² Հմմտ. Եփես. Բ. 15, Դ. 24, Կողոս. Գ. 10:

³ Հմմտ. Ես. ԽԴ. 9—20, Երեմ. Ժ. 3—5:

այն տեսքով, որ ունենին, նախքան արհեստավորները դրանց աստվածների կերպարանք կտային: Արդյոք հնարավոր չէ՞, որ նույն նյութից պատրաստված պարագաները նրանց նման դառնան, եթե նույն արհեստավորների ձեռքն ընկնեն, եւ հակառակը՝ ձեռք պաշտածները դառնան մարդկանց օգտագործման պարագաներ: Չէ՞ որ բոլորն էլ խուլ են, կույր, անշունչ, անզգա, անշարժ: Մի՞թե բոլորն էլ ենթակա չեն ապականության, փտման: Եւ սրանց դուք կոչում եք աստվածներ, ծառայում, երկրպագում ու նմանվում եք նրանց⁴: Իսկ քրիստոնյաներին ասում եք, որովհետեւ նրանց աստված չեն համարում: Գուցե դուք, որ ընդունում ու պաշտում եք ձեր աստվածներին, քրիստոնյաներից առավել եք արհամարհում նրանց: Մի՞թե չեք ծաղրում ու անարգում նրանց, երբ քարից ու կավից պատրաստվածներին անպահպան եք թողնում, իսկ արծաթից ու ոսկուց պատրաստվածներին կողպում եք գիշերները, իսկ օրվա ընթացքում պահակ կանգնեցնում դրանց դիմաց, որպեսզի չգողանան: Ձեր ցուցաբերած պատիվը նրանց համար ավելի շատ պատժի է նման, եթե, իհարկե, զգալու ունակություն ունեն, իսկ եթե չունեն, ինչո՞ւ եք նրանց զոհ մատուցում արյամբ ու ծխով⁵: Թող ձեզնից որեւէ մեկն ընդունի այդպիսի զոհաբերություն, թող դիմանա դրան: Ոչ մի մարդ կամավոր կերպով չի դիմանա այդպիսի պատժի, քանի որ ունի զգացմունք ու բանականություն: Իսկ քարը դիմանում է, որովհետեւ չի զգում: Հետեւաբար զոհ մատուցելով՝ ցույց եք տալիս ոչ թե ձեր աստվածների զգալու ունակությունը, այլ՝ անզգա լինելը: Շատ այլ պատճառներ էլ կարող եմ բերել, թե ինչու քրիստոնյաները չեն ցանկանում պաշտել նման աստվածների, սակայն եթե այս ամենը համոզիչ չի թվում, ավելորդ է խոսքս երկարացնելը:

Գ. Կարծում եմ, որ կցանկանաս լսել եւ այն, թե ինչու քրիստոնյաները չեն ընդունում նաեւ հրեաների աստվածապաշտությունը: Հրեաները ճիշտ են այն հարցում, որ չեն ընդունում բազմաստվածությունը եւ պաշտում են մեկ Աստծու եւ մեկ Տիրոջ, սակայն սխալ են այն պարագային, որ Աստծուն պաշտում են կռապաշտների նմանությամբ: Ինչպես անմտություն է, որ հեթանոսները զոհ են մատուցում անզգա ու խուլ արարածներին, նույնն է եւ այն երեւույթը, երբ հրեաները

⁴ Հմմտ. Սաղմ. ՃԺԳ. 16:

⁵ Խոսքն այն ծխի մասին է, որ բարձրանում է այրված զոհից ու հասնում իբր երկինք՝ որպես նվեր աստվածներին (ծնր. քաղգմանչի):

կարծում են, թե զոհ են մատուցում Աստծուն, իբրեւ իրենց կարիքն ունի, պետք է համարվի հիմարություն եւ ոչ՝ բարեպաշտություն: Ինչպե՞ս կարող է՝ «Նա, որ ստեղծեց երկինքն ու երկիրը ու դրանց մեջ եղած ամեն ինչ»⁶, կարիքն ունենալ նրանց, որոնց ինքն է տալիս այն ամենը, ինչի կարիքն ունեն: Իսկ ովքեր կարծում են՝ պետք է զոհ մատուցել արյամբ, այրմամբ ու ծխով եւ այդպես փառաբանել Աստծուն, չեմ կարծում՝ տարբերվում են նրանցից, ովքեր նույն պաշտամունքը հանդես են բերում խոլ առարկաների հանդեպ: Դեռ ավելին, կռապաշտները զոհ են մատուցում նրանց, ովքեր, իրենց կարծիքով, ունեն այդ պատվի կարիքը, իսկ հրեաները զոհ են մատուցում միակ Աստծուն, որ ոչնչի կարիք չունի⁷:

Դ. Անշուշտ, չեմ կարծում՝ ցանկանում ես ինձնից տեղեկանալ, թե ինչ վախեր ունեն կերակրի հետ կապված եւ ինչ կարծրամտություն՝ շաբաթը պահելու: Ինչպիսի հպարտության մեջ են թլփատության համար եւ ինչպիսի երեսպաշտության մեջ պահեցողության ու նորալուսնին հետեւելու հարցերում. անհեթեթ բաներ, որոնց մասին խոսել անգամ պետք չէ: Ինչպե՞ս կարելի է ընդունել այն, որ ըստ նրանց՝ Աստծու ստեղծած իրերի մի մասը լավ է, իսկ մյուս մասը՝ անօգտակար ու ավելորդ⁸: Կամ ինչպե՞ս կարելի է բարեպաշտ համարել մարդկանց, որոնք կեղծաբար դատապարտում են Աստծուն՝ ասելով, թե իբր արգելում է բարի գործ կատարել շաբաթ օրը⁹: Կամ ինչպե՞ս ծաղրի չենթարկել այն երեւույթը, որ հպարտանում են իրենց թլփատմամբ՝ դա համարելով ընտրյալ լինելու վկայու-

⁶ Տէս ելք Ի. 11, Սաղմ. Ճնե. 6:

⁷ Զոհաբերությունը Հին Կտակարանում հաստատել է Աստված՝ որպես մեղսագործության հետեւանքով մարդու եւ Աստծու խախտված կապի վերականգնման եւ պահպանման միջոց: Քրիստոնեությունը հրաժարվել է զոհաբերությունից, որովհետեւ Քրիստոսի քավարար զոհաբերությամբ մարդն ազատվեց մեղքի կապանքներից եւ վերականգնեց իր կապը Տիրոջ հետ: Հեղինակը մեծավ մասամբ ոչ թե քննադատում է զոհաբերության հինկտակարանյան օրենքը, այլ այն իրողությունը, որ հրեաները հիմնականում այդ օրենքի լոկ արտաքին ձեւական կողմն են կատարում:

⁸ Հրեաների համար կերակրի սահմանափակումները տրված են Հին Կտակարանում (Բ. Օր. ԺԴ. 3–21): Նոր Կտակարանում այս արգելքները վերացված են, քանի որ քրիստոնեության համար առաջնային տեղ է գրավում մարդու ներքին մաքրությունը: Այս իրողության վառ օրինակն է Գործք Առաքելոցում ներկայացվող Պետրոս Առաքյալի տեսիլքը (Գործք Ժ. 9–16):

⁹ Հմմտ. Դուկ. 2. 9: Շաբաթ օրը սուրբ պահելն ամրագրված է Տասնաբանյալի չորրորդ պատվիրանով (Ելք Ի. 8): Ժամանակի ընթացքում այս պատվիրանի կատարումը զանազան մեկնաբանություններ է ստացել եւ հավելվել են բազմաթիվ կարգադրություններ, որոնք մեծավ մասամբ աղավաղում էին դրա բուն էությունը: Հիսուս Քրիստոս իր երկրային

թյուն, որն իբր նրանց դարձնում է Աստծու սիրելի ժողովուրդ¹⁰: Կամ ո՞վ կարող է բարեպաշտություն համարել եւ ոչ՝ անմտություն, այն փաստը, որ հետեւում են աստղերին ու լուսնին, որպեսզի ըստ իրենց կամքի՝ դասակարգեն ամիսներն ու օրերը՝ որոշ օրերի համար տոն նշանակելով եւ որոշ օրերի համար՝ սուգ¹¹: Կարծում եմ՝ բավական է իմանալ այսքանը, որ քրիստոնյաները հեռու են ամեն տեսակ անմտությունից ու մոլորությունից, ինչպես նաեւ մեծամտությունից ու հպարտությունից: Իսկ ինչ վերաբերում է քրիստոնեական կրոնի խորհրդին, հույս չունենաս, որ կարող ես որեւէ մարդուց սովորել այն¹²:

Ե. Անշուշտ, քրիստոնյաները չեն զատորոշվում մյուս մարդկանցից բնակության վայրով, լեզվով ու սովորույթներով, քանի որ ո՛չ առանձին քաղաքներում են բնակվում, ո՛չ յուրահատուկ բարբառով են խոսում եւ ո՛չ էլ որեւէ հատուկ կենցաղի են հետեւում: Նրանց վարդապետությունը հիմնված չէ իրենց մտքի վրա, ինչպես մեծամիտներինը, ոչ էլ ինչ-որ մարդկային ուսմունք են քարոզում, ինչպես որոշ մարդիկ: Բնակություն հաստատելով հունական կամ տարաշխարհիկ քաղաքներում (նայած ում՝ ինչ վիճակ բաժին կընկնի), եւ հետեւելով տեղի սովորույթներին (հագուստի, կերակուրի ու այլ հարցերում) ապրում են քրիստոնեականը հատուկ հիանալի ու ինքնատիպ կյանքով: Ապրում են իրենց հայրենիքներում, սակայն որպես վարձաբնակներ: Մասնակցում են ամեն բանի որպես քաղաքացիներ, բայց այդ ամենին նայում են որպես օտարներ¹³: Ամեն օտար բան հայրենիք է նրանց համար, եւ ամբողջ հայրենիքը՝ օտար:

Քարոզչության ընթացքում առանձնահատուկ քննադատում էր այս կեղծ մեկնաբանությունները եւ կարգադրությունները (Մատթ. ԺԲ. 1—21, Մարկ. Բ. 23—Գ. 6, Դուկ. Զ. 1—11):

¹⁰ Հին Կտակարանում թլփատությունը դիտվում է որպես Աստծու եւ իր ժողովրդի միջեւ կնքված ուխտի նշան (Մենդ. Ժէ. 11—14, 23—27): Հեղինակը քննադատում է ոչ թե թլփատվելու երեւույթը, այլ այն մտածումը, որ թլփատությունն ինքնին լիովին բավական է ընտրյալ ժողովրդի մաս լինելու համար: Այսպիսի քննադատություն առկա է ինչպես Հին (Երեմ. Դ. 4, Զ. 10, Թ. 24—25), այնպես եւ Նոր Կտակարանում (Հռոմ. 9—12):

¹¹ Հմմտ. Գաղ. Դ. 10: Հուդայական օրացույցի կազմավորման հիմնական սկզբունքները բերված են Հին Կտակարանում (Բ. Օր. ԺԶ. 1—17): Այն որոշակի ազդեցություն է ունեցել քրիստոնեական օրացույցի ձեւավորման գործում: Հեղինակը մերժում է օրերի հուդայական դասակարգումը՝ տոն եւ սգո օրերի բաժանումը: Նմանօրինակ տրամադրություններ նկատելի էին վաղ շրջանի քրիստոնեական համայնքներում, որոնք էլ արժանացել են Պողոս առաքյալի քննադատությանը (Հռոմ. ԺԴ. 5—6):

¹² Հմմտ. Գաղ. Ա. 12:

¹³ Հմմտ. Եբր. ԺԱ. 13:

Ամուսնանում են ամենքի պես ու երեսա ունենում, բայց ծնվածներից չեն հրաժարվում: Ուտում են, բայց չափավոր: Մարմին ունեն, բայց ըստ մարմնի չեն ապրում¹⁴: Շրջում են երկրի վրա, բայց երկնքի քաղաքացիներ են¹⁵: Ենթարկվում են գործող օրենքներին¹⁶ եւ հաղթում են օրենքներին իրենց վարքով: Սիրում են բոլորին եւ բոլորից հալածվում: Նրանց չեն ճանաչում ու քննադատում են, մահվան են դատապարտում եւ այդպես կյանք պարգևում¹⁷: Աղքատիկ կյանքով են ապրում եւ հարստացնում շատերին: Ամեն ինչից զրկված են եւ ամեն ինչ ունեն առատորեն¹⁸: Անարգվում են եւ անարգանքի մեջ փառավորվում: Զրպարտույթյան են ենթարկվում եւ արդարացվում: Հայհոյանք են ստանում եւ օրհնում, վիրավորանքի են արժանանում եւ պատվի արժանացնում: Բարեգործ լինելով՝ պատժվում են որպես չարագործներ եւ պատժվելով ուրախանում են՝ համոզված լինելով, որ այդպես կյանք են ստանում¹⁹: Հրեաները պատերազմում են նրանց դեմ որպես այլազգիների, հեթանոսները հալածում են, բայց նրանց ոչ մի ատող չի կարողանում ասել թշնամույթյան պատճառը:

Զ. Կարճ ի կարճ՝ ինչպես որ հոգին է մարմնի համար, այնպես եւ քրիստոնյաներն են աշխարհի համար: Եւ ինչպես որ հոգին է տարածված մարմնի բոլոր անդամներում, այնպես էլ քրիստոնյաները՝ աշխարհի բոլոր քաղաքներում: Ինչպես որ հոգին բնակվում է մարմնի մեջ, սակայն չի ծագում մարմնից, այնպես էլ քրիստոնյաները բնակվում են աշխարհի մեջ, սակայն այս աշխարհից չեն²⁰: Ինչպես որ հոգին, անտեսանելի լինելով, պահպանվում է տեսանելի մարմնի մեջ, այնպես էլ քրիստոնյաների դեպքում է. չնայած, թվում է՝ գտնվում են աշխարհում, բայց նրանց բարեպաշտությունն անտեսանելի է: Ինչպես որ մարմինն է ատում հոգուն ու պատերազմում նրա դեմ, չնայած որ իրեն ոչ մի վատ բան չի արել²¹՝ բացի այն, որ իրեն խանգարում է հաճույքներին տրվել, այնպես էլ աշխարհն է ատում քրիստոնյաներին, չնայած որ ոչ մի վատ արարք

¹⁴ Հմմտ. Բ. Կորնթ. Ժ. 3, Հռոմ. Ը. 12–13:

¹⁵ Հմմտ. Փիլիպ. Գ. 20:

¹⁶ Հմմտ. Ա. Պետր. Բ. 13–14, Հռոմ. ԺԳ. 1, Տիտ. Գ. 1:

¹⁷ Հմմտ. Բ. Կորնթ. Զ. 9:

¹⁸ Հմմտ. Բ. Կորնթ. Զ. 10:

¹⁹ Հմմտ. Ա. Կորնթ. Գ. 10–13, Բ. Կորնթ. Զ. 9–10:

²⁰ Հմմտ. Հովհ. ԺԷ. 11–16:

²¹ Հմմտ. Գաղ. Ե. 17:

չի տեսել նրանցից²², այլ զուտ այն պատճառով, որ քրիստոնյաները դեմ են հաճույքներին: Ինչպես որ հոգին է սիրում իրեն ատող մարմինն ու դրա անդամներին, այնպես էլ քրիստոնյաներն են սիրում իրենց ատողներին²³: Ինչպես որ հոգին փակված է մարմնում, սակայն ինքն է ամբողջական պահում մարմինը, այնպես էլ քրիստոնյաներն են, որ ասես բանտված լինելով աշխարհում՝ իրենք են ամբողջական պահում աշխարհը: Ինչպես որ հոգին, անմահ լինելով, բնակվում է մահկանացու մարմնի մեջ, այնպես էլ քրիստոնյաներն ապրում են ապականացու աշխարհում՝ սպասելով երկնային անապականությանը²⁴: Ինչպես որ հոգին կերակրի ու խմիչքի զրկանքից մաքրագործվում է, այնպես էլ քրիստոնյաները, զրկանքներ կրելով, ավելանում են ու կատարելագործվում: Աստված նրանց այնպիսի մեծ կարգի մեջ է դրել, որից հեռանալը պարզապես անթույլատրելի է:

է. Հիրավի, ինչպես ասացի, այս հավատը քրիստոնյաներին չտրվեց որպես երկրային հայտնագործություն, ոչ էլ նրանք են այդպիսի աշխարհիկ իմաստ դնում իրենց հավատի մեջ կամ փորձում բացահայտել աստվածային առեղծվածները: Ինքը՝ ամենակարող Արարիչն ու աներեւույթ Աստված երկնքից մարդկանց ուղարկեց Ճշմարտությունը՝ սուրբ ու անիմանալի Բանը²⁵, եւ Նրան հաստատեց իրանց սրտերում: Չուղարկեց, այսպես ասած, որեւէ ծառայի, սուրհանդակի կամ իշխանի, որ կապ կունենար երկրային ղեկավարության հետ, կամ որեւէ մեկի, որ մաս կունենար երկնային գործերի կառավարումից, այլ հենց իրեն՝ ամենքի Արարչին, որի միջոցով ստեղծեց երկինքը եւ ջրերը բաժանեց իրարից²⁶: [Նրան], որի անըմբռնելի օրենքներին է ենթարկվում ամեն բան, որից արեւն ստացավ իր ուղեծիրը՝ շողալու օրվա ընթացքում: [Նրան], որի՝ գիշերը լուսավորելու հրամանին ենթարկվեց լուսինը, որին հնազանդվում են աստղերը՝ հետեւելով լուսնի ուղուն, որի ձեռքով է դասակարգվել, սահմանվել ու կարգավորվել ամեն բան՝ երկինքն ու այն ամենը, ինչ գտնվում է երկնքում, երկիրն ու այն ամենը, ինչ գտնվում է երկրի վրա, ծովն ու այն ամենը, ինչ

²² Հմմտ. Հովհ. Ժե. 18–19, Ա. Հովհ. Գ. 13:

²³ Հմմտ. Մատթ. Ե. 44, Դուկ. 2. 27:

²⁴ Հմմտ. Բ. Պետր. Ա. 13:

²⁵ Հմմտ. Հովհ. ԺԴ. 6:

²⁶ Հմմտ. Սաղմ. ՃԳ. 9:

գտնվում է ծովում, հուրը, օդը, անդունդը, այն ամենը, ինչ գտնվում է բարձրում, այն ամենն, ինչ կա ի վեր, այն ամենն, ինչ կա ի վար եւ դրանց միջեւ:

Ահա, թե ում ուղարկեց մարդկանց մոտ: Անկարելի է կարծել, թե Նրան ուղարկեց բռնություն, սպառնալիքով ու ճնշմամբ: Անշուշտ, ոչ: Հակառակը, ուղարկեց քաղցրությամբ ու հանդարտությամբ, ինչպես թագավորն է ուղարկում իր որդուն: Նրան ուղարկեց մարդկանց մոտ որպես Աստծու եւ Փրկչի, որ հորդորում է, այլ ոչ թե ճնշում գործադրում, քանզի ճնշումը հեռու է Աստծուց, որ հրավիրում է, այլ ոչ թե հալածում, սիրում է, այլ ոչ թե դատում²⁷: Հիրավի հետագայում Նրան կուղարկի որպես դատավորի, եւ այդ ժամանակ ղվ կարող է դիմանալ Նրա ներկայությանը²⁸: [Ինչ վերաբերում է քրիստոնյաներին, նրանց թիվն օրեցօր աճում է:] Չե՞ս տեսնում՝ ինչպես են [նրանց] նետում գազանների բերանը, որպեսզի ուրանան Տիրոջը, սակայն ամուր են մնում իրենց հավատի մեջ: Չե՞ս տեսնում, որ որքան շատ են մահվան դատապարտվում, այնքան ավելի է աճում նրանց թիվը: Այս ամենը մարդու ձեռքի գործ չի թվում, այլ՝ Աստծու զորության արդյունք: Սա Աստծու ներկայության նշան է:

Ը. Միթե որեւէ մարդ ճանաչում էր Աստծուն, մինչեւ Նրա գալուստն աշխարհ: Կամ միթե հավատում ես այն «արժանահավատ» փրկիսոփաների ունայն ու երկարաբան խոսքերին, որոնց մի մասի կարծիքով՝ Աստված կրակ է, որի մեջ մի օր պետք է ընկնեն նաեւ իրենք, մյուսների կարծիքով էլ՝ ջուր կամ Աստծու ստեղծած տարրերից որեւէ մեկը²⁹: Եթե ընդունենք այս տեսակետներից մեկը, նույն կերպ կարող ենք աստված կոչել յուրաքանչյուր արարածի: Բայց այս ամենն, անշուշտ, կախարդների խաբկանք է ու մոլորություն: Մարդկանցից ոչ մեկը ո՛չ տեսել էր, ո՛չ էլ ճանաչում էր Աստծուն³⁰, մինչեւ Նա Ինքը չհայտնվեց մարդկանց: Եւ

²⁷ Հմմտ. Հովհ. Գ. 17:

²⁸ Այստեղ բնագիրը խաթարված է:

²⁹ Հեղինակը նկատի ունի առաջին հույն փրկիսոփաներին, ակնարկելով, թե նրանք տիեզերքի առաջացումը փորձել են մեկնել գերակա դեր վերագրելով բնության շորս տարրերից որեւէ մեկին: Հստ ալամ դիտվել է, թե Թալես Միլեթացու (Ք. ա. 623/625—548/545) կարծիքով՝ տիեզերքն առաջացել է ջրից, Անաքսիմանես Միլեթացու (Ք. ա. 588 /586/—526/525)՝ օդից, Հերակլիտոս Եփեսացու (Ք. ա. 535/540—475/480)՝ կրակից եւ այլն: Իհարկե, հեղինակը չափազանցեցնում է՝ վերոնշյալ փրկիսոփաներին վերագրելով բնության տարրերը որպես աստվածներ ընդունելը:

³⁰ Հմմտ. Գուկ. Ժ. 22, Հովհ. Ա. 18:

երեւաց հավատի միջոցով, քանզի միայն հավատով է հնարավոր տեսնել Աստծուն: Եւ այսպէս, ամենքի Տերն ու Արարիչը, որ ստեղծեց ու դասակարգեց ամեն բան, ոչ միայն բարեգործ է, այլեւ համբերող: Անշուշտ, Նա միշտ էլ նույնն է եղել եւ է եւ լինելու է՝ գթասիրտ, բարի, չբարկացող ու անսուտ³¹: Հղանալով Իր մեծ ու հոյակապ միտքը՝ միայն Որդուն հայտնեց այն: Եւ քանի դեռ գաղտնի էր պահում Իր իմաստուն մտադրութիւնը՝ թվում էր, թե անտեսում է մեզ: Բայց երբ հայտնեց այն Իր սիրելի Որդու միջոցով³² եւ ցույց տվեց մեզ այն ամենը, ինչ սկզբից եւեթ պատրաստել էր մեզ համար³³, ամեն ինչ միանգամից տվեց մեզ³⁴՝ եւ Իր բարերարութիւնը վայելելը, եւ Իրեն տեսնելն ու ճանաչելը, մեզնից ո՞վ այդպիսի հույս կփայփայեր:

Թ. Ահա, Աստված Իր Որդու հետ նախապէս գիտեր ամեն բան Իրեն հատուկ կանխատեսութեամբ: Սակայն մինչեւ վերջ թույլ տվեց, որ շարժվենք ըստ մեր կամքի եւ անկարգութիւններ գործենք, տարվենք մեր հաճույքներով ու ցանկութիւններով³⁵: Դա չի նշանակում, որ Նրան հաճելի էին մեր մեղքերը, այլ պարզապէս համբերատար էր մեր հանդեպ: Ոչ թե համաձայն էր այն ժամանակվա անարդարութեան հետ, այլ կերտում էր այժմյան արդարութիւնը, որպէսզի մեզ, որ այն ժամանակ մեր գործերով արժանի չէինք կյանքի, այժմ արժանացնի Իր ողորմածութեանը, եւ մենք, որ թույլ ու տկար ենք ինքներս մեզ, մտնենք Աստծու արքայութիւն ու ամբողջանանք Աստծու զորութեամբ³⁶: Երբ մեր անարդարութեան վերջը եկավ, եւ մեզ հստակորեն ցույց տրվեց, որ դրա վարձը դժոխքն է ու սպասվելիք մահը, եկավ ժամանակը³⁷, որը կանխորոշել էր Աստված՝ ցույց տալու Իր ողորմածութիւնն ու զորութիւնը:

Ո՛հ, որքան մեծ է Աստծու բարութիւնն ու սերը, քանի որ չատեց ու հեռու չվանեց մեզ, հիշաչար չեղավ մեր հանդեպ, այլ՝ համբերատար, եւ գթասրտութիւնից մղված՝ Իր վրա վերցրեց մեր մեղքերը³⁸:

³¹ Հմմտ. Մատթ. ԺԹ. 17:

³² Հմմտ. Մատթ. Գ. 17, ԺԷ. 5:

³³ Հմմտ. Եփես. Գ. 9, Գաղ. Դ. 4–5:

³⁴ Հմմտ. Հռոմ. Ը. 32:

³⁵ Հմմտ. Տիմ. Գ. 3:

³⁶ Հմմտ. Հովհ. Գ. 5:

³⁷ Հմմտ. Գաղ. Դ. 4:

³⁸ Հմմտ. Ես. ԾԳ. 4, 11:

Աստված Իր Որդուն տվեց որպես փրկագին մեզ համար³⁹։ սուրբին՝ անիրավների համար, անշարին՝ չարերի համար, արդարին՝ անարդարների համար⁴⁰, անապականին՝ ապականացուների համար, անմահին՝ մահկանացուների համար։ Ուրիշ ի՞նչ կարող էր ծածկել մեր մեղքերը, եթե ոչ Նրա բարերարությունը, ուրիշ ո՞ւմ միջոցով կարող էինք արդարացվել մենք՝ անիրավներս ու անբարեպաշտներս, եթե ոչ՝ Աստծու միածին Որդուն։

Ո՛հ, որքան քաղցր փոխանակում, որպիսի՜ անքննելի Ծնունդ, ի՞նչ անսպասելի բարերարություն։ Բազմաց անիրավությունը ծածկվեց մեկ արդարով, մեկի արդարամտությունն արդարացրեց բազում անիրավներին⁴¹։ Եթե Աստված նախկինում սաստում էր մեր բնության տկարությունը, որպեսզի արժանանանք կյանքի, այժմ ցույց տվեց մեզ Փրկչին, որ ունակ է փրկելու անգամ փրկության հնարավորություն չունեցողներին։ Եւ կամեցավ, որ այս երկուսը միացնելով՝ հավատանք Իր ողորմածությանը, Իրեն համարենք սնուցիչ, հայր, ուսուցիչ, խորհրդատու, բժիշկ, միտք, լույս, պատիվ, փառք, ուժ, կյանք եւ այլևս չհոգանք հագուստի ու կերակուրի մասին⁴²։

Ժ. Եթե դու եւս կամենաս այս հավատն ունենալ, պետք է նախ՝ ձեռք բերես Հոր ճանաչողությունը։ Աստված սիրեց մարդկանց, որոնց համար ստեղծեց աշխարհը։ Նրանց ենթարկեց երկրի վրա գտնվող մյուս բոլոր արարածներին, նրանց շնորհեց խոսք, միտք եւ միայն նրանց թույլ տվեց տեսնել երկնայինը։ Նրանց ստեղծեց Իր պատկերով։ Նրանց մոտ ուղարկեց Իր միածին Որդուն⁴³։ Նրանց խոստացավ Երկնային արքայությունը, եթե սիրեն Իրեն։ Եթե ճանաչես Նրան, պատկերացնում ես՝ ինչ բերկրանք կապրես կամ ինչպես կսիրես Նրան, որ կանխաբար այդքան սիրել է քեզ։ Իսկ երբ սիրես Նրան, կդառնաս Նրա բարության նմանակողը⁴⁴։ Եւ մի՛ զարմացիր, որ մարդը կարող է նմանվել Աստծուն. հնարավոր է, եթե կամենա։ Երջանկությունն այն չէ, որ մեկը բռնանա մերձավորի վրա, եւ ոչ այն, որ հարստանա ի հաշիվ աղքատների։ Եւ ոչ այն, որ հարստահարի ու շահագործի իրենից ստորիններին։ Ոչ ոք չի կարող նմանվել Աստծուն

³⁹ Հմմտ. Հռոմ. Ը. 32:

⁴⁰ Հմմտ. Ա. Պետր. Գ. 18:

⁴¹ Հմմտ. Հռոմ. Ե. 17–19:

⁴² Հմմտ. Մատթ. Զ. 25:

⁴³ Հմմտ. Հովհ. Գ. 16:

⁴⁴ Հմմտ. Եփես. Ե. 1:

ցուցյալ ճանապարհով, քանի որ այս ամենը դուրս է Նրա մեծությունից: Հակառակը, ով իր վրա վերցնի մերձավորի բեռը⁴⁵, ցանկանա բարեգործություն անել որեւէ տնանկի, օգնի կարիք ունեցողին, նմանվում է Աստծուն:

Այդժամ չնայած գտնվելով երկրի վրա՝ կտեսնես Աստծուն, որ թագավորում է երկնքում, եւ կսկսես խոսել աստվածային առեղծվածների մասին: Այդժամ կսիրես ու կհիանաս նրանցով, ովքեր պատվում են, քանի որ չեն ուզում ուրանալ Աստծուն: Այդժամ կդատապարտես աշխարհի կեղծիքն ու մոլորությունը: Այդժամ կարհամարհես այս աշխարհի մահը եւ կվախենաս իրական մահվանից, որին դատապարտվողներն այրվելու են հավերժական կրակի մեջ: Այդժամ կհիանաս ու երանի կտաս նրանց, ովքեր դիմանում են այս կրակին հանուն արդարության...⁴⁶

ԺԱ. ...Տարօրինակ խոսքեր չեմ ասում եւ ոչ անտրամաբանական բաների հետեւից եմ ընկած, այլ մեկն եմ, որ աշակերտելով առաքյալներին՝ այժմ ուսուցանում է հեթանոսներին: Այն, ինչ ինձ տրվել է, փոխանցում եմ նրանց, ովքեր դարձել են ճշմարտության արժանավոր աշակերտներ: Եւ ո՞վ է, որ ուսանելով ճշմարտությունը եւ լցվելով Բանի հանդեպ սիրով՝ չի ցանկանա հստակորեն իմանալ ինչ են աշակերտները սովորել հենց իրենից՝ Բանից:

Բանը նրանց ամեն ինչ հայտնեց բաց ու հստակ: Անընկալելի մնաց անհավատների համար, իսկ աշակերտներին բացատրեց ու մեկնեց ամենը: Եւ ահա, աշակերտները հավատալով ճանաչեցին Հոր խորհուրդները, որի համար էլ հենց Բանն ուղարկվել էր: Չնայած ժողովուրդը⁴⁷ անպատվեց Նրան, բայց առաքյալների քարոզչությունից հետո հեթանոսները հավատացին Նրան: Նա է, որ գոյություն ունեւ հենց սկզբից⁴⁸, որ երեւաց որպէս նոր, բայց պարզվեց, որ հին է, որ անդադրում ու վերստին ծնվում է սրբերի սրտերում: Նա է, որ հավերժական է, որին ճանաչում ենք որպէս Որդի⁴⁹, որով հարստանում է Եկեղեցին, որի շնորհը, տարածվելով սրբերի վրա, բազմապատկվում է: Այս շնորհն է, որ պարգեւում է ճանաչողություն, հայտնում խորհուրդ-

⁴⁵ Հմմտ. Գաղատ. 2, 2:

⁴⁶ Այստեղ բնագիրը խաթարված է:

⁴⁷ Նկատի ունի հրեաներին:

⁴⁸ Հմմտ. Հովհ. Ա. 1:

⁴⁹ Հմմտ. Հռոմ. Ա. 4:

ներ, ցույց տալիս նշաններ ժամանակների մասին, ուրախանում է հավատացյալներով, տրվում է բոլոր նրանց, ովքեր փնտրում են Իրեն, ովքեր չեն շեղվում հավատի կանոններից ու չեն փոփոխում Հայրերի սահմանած կարգը:

Այսպես գովաբանվում է օրենքի հանդեպ վախը, ճանաչվում է մարգարեների շնորհը, ամրանում է Ավետարանների հավատը, պահպանվում է Առաքյալների ավանդությունը, ուրախանում է Եկեղեցու շնորհը: Եթե բաց չթողնես այդ շնորհը, կիմանաս՝ ինչ է ասում Բանը նրանցով, որոնց միջոցով կամենում է: Երբ ջերմեռանդորեն քարոզում ենք՝ թելադրված Բանի հրամանով ու ցանկությամբ, փոխանցում ենք ձեզ այն ամենը, ինչ տրվեց մեզ սիրո հետեւանքով:

ԺԲ. Եթե խանդավառությամբ կարդաք ու լսեք այս ամենը, կիմանաք՝ ինչ պարգեւներ է Աստված շնորհում Իրեն իսկապես սիրողներին⁵⁰: Եւ այդ ժամ է, որ կդառնաք դրախտ երանության, որտեղ աճում են փարթամ ու պտղառատ ծառեր, եւ ձեր ներսը կզարգարեք բազմատեսակ պտուղներով: Իսկապես, այդպիսի վայրում են տնկվել գիտության ու կյանքի ծառերը: Սակայն գիտության ծառը չէ, որ սպանում է, այլ՝ անհնազանդությունը: Պատահական չէ գրվածը, որ Աստված ի սկզբանե տնկեց գիտության ու կյանքի ծառերը⁵¹ դրախտի կենտրոնում, որը նշանակում է, որ կյանքն առաջ է գալիս գիտելիքից: Բայց քանի որ նախաստեղծներն այն ճիշտ չօգտագործեցին՝ խաբվելով օձից, մերկացան: Իրապես, չկա կյանք առանց գիտելիքի, եւ ոչ կայուն գիտելիք՝ առանց ճշմարիտ կյանքի, դրա համար էլ իրար կողք էին տնկվել: Առաքյալը, հասկանալով այս զորությունը եւ դատապարտելով այն գիտելիքը⁵², որը կտրված է կյանքից, ասում է. «Գիտությունը հպարտացնում է, բայց սերը հաստատում է»⁵³: Նա, որ կարծում է, թե գիտի որեւէ բան առանց ճշմարիտ ու կյանքով վկայված գիտելիքի, ոչինչ էլ չգիտի, խաբվում է օձից, որովհետեւ չսիրեց կյանքը: Իսկ ով գիտելիքի մեջ փնտրում է կյանքը, տնկում է հույսով եւ սպասում պտղի: Թող քո սիրտը լինի գիտելիք՝ իր մեջ պարունակելով կյանքն ու ճշմարիտ Բանը: Տեսնելով՝ ինչպես է այդ ծառը պտուղ տալիս քո մեջ, հավիտյան կհավաքես աստվածային բերքը, որին

⁵⁰ Հմմտ. Ա. Կորնթ. Բ. 9:

⁵¹ Հմմտ. Ծննդ. Բ. 15–17:

⁵² Հեղինակը նկատի ունի գնոստիկյաններին:

⁵³ Ա. Կորնթ. Ը. 1:

օձը չի դիպչում, եւ խաբեությունը մոտ չի գալիս: Դրա համար էլ ոչ թե առաջնորդում է դեպի Եւայի ապականությունը, այլ՝ դեպի հավատը Կույսի նկատմամբ: Եւ այսպես, ցույց է տրվում փրկությունը, առաքյալներն ուսուցանում ու խրատում են, Տիրոջ Զատիկը մոտենում է, վառվում են մոմերը, եւ ուրախանում է սրբերի ուսուցիչը՝ Բանը, ում միջոցով փառավորվում է Հայրը, որին վայել է փա՛ռք հավիտյանս. ամեն:

Հունարենից թարգմանեց
ՏԱԹԵԻԻԿ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆԸ

